

УДК 336.71(477)

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.194.157-163>**Мельник К.М.**кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва**Melnyk Kateryna**

PhD in Economics

Uman National University of Horticulture

<https://orcid.org/0000-0003-4638-4188>**Бондаренко Н.В.**кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва**Bondarenko Natalia**

PhD in Economics

Uman National University of Horticulture

<https://orcid.org/0000-0001-5603-8356>**Щербатюк О.П.**

Уманський національний університет садівництва

Scherbatyuk Oleksandr

Uman National University of Horticulture

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

Банківська система регулює грошовий обіг, контролює інфляцію та фінансову стабільність. Шляхом поширення кредитів та фінансового підтримання, вона стимулює економічний розвиток та забезпечує важливу інфраструктуру для фінансових та бізнесових взаємодій в країні. Ефективне банківське регулювання та нагляд є ключовими факторами для забезпечення стабільності національної банківської системи України. У статті розглянуто теоретичні аспекти сутності понять банківського регулювання та банківського нагляду. Також розглянуто основні показники діяльності банківської системи України та механізм виявлення ризиків в діяльності банківських установ. Глобальними тенденціями у банківському регулюванні на сучасному етапі є його централізація, концепція ризикорієнтованого нагляду, впровадження нових фінансових технологій, розвиток принципів пропорційного банківського регулювання. Виокремлено основні позитивні і негативні методи нагляду в банківському секторі. Проаналізовано ступінь придатності світових моделей у розрізі пріоритетних завдань держави щодо регулювання банківського сектору. Визначено проблеми та основні напрями удосконалення банківського нагляду в Україні.

Ключові слова: банківська система; банківський нагляд; банківське регулювання; діяльність банків; ризик; ліквідність.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF BANKING REGULATION AND SUPERVISION IN UKRAINE

Effective banking regulation and supervision are key factors for ensuring the stability of the national banking system of Ukraine. The purpose of this article is to analyze the peculiarities of banking regulation and supervision in Ukraine in order to identify problems and possible ways of development, including in the context of world experience. The article examines the theoretical aspects of the essence of the concepts of banking regulation and banking supervision. The main indicators of the banking system of Ukraine for 2020-2024 and the mechanism for identifying risks in the activities of banking institutions are also considered. The global trends in banking regulation at the current stage are its centralization, the concept of risk-oriented supervision, the introduction of new financial technologies, the development of the principles of proportional banking regulation. The main positive and negative methods of supervision in the banking sector are singled out. It has been proven that the conditions of a full-scale military conflict significantly undermined the development of the banking system of Ukraine. The destruction of infrastructure, loss of customer confidence, risks to the bank's loan portfolio and capitalization have become major problems. In addition, the decrease in liquidity and the growth of inflation risks create serious challenges for the banking system. The degree of suitability of world models in terms of

the priority tasks of the state regarding the regulation of the banking sector is analyzed. Directions for improving banking supervision through improvement of banking activity licensing procedures are proposed; introduction of permanent monitoring of the activities of domestic commercial banks, in particular their financial condition; implementation of constant monitoring of compliance with banking regulations and current legislation; introduction of permanent inspections of banking activities; implementation by commercial banks of ongoing internal control and external audit control; developing and sending supervisory instructions for banking institutions regarding the implementation of Basel III standards.

Keywords: banking system; banking supervision; banking regulation; activity of banks; risk, liquidity.

JEL Classification G 21, G 28, G 38

Постановка проблеми. У сучасній економіці банківський сектор та його стійкість мають ключове значення для забезпечення стабільного економічного розвитку країни, тому проблема ефективного регулювання банківської діяльності з метою забезпечення стабільності та розвитку банківської системи є одним з найважливіших, актуальних та дискусійних питань.

Банківське регулювання та нагляд з метою забезпечення стійкості банківської системи України та захисту інтересів кредиторів і вкладників здійснює Національний банк України (НБУ), який виступає як мегарегулятор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду питань державного регулювання діяльності банків, у тому числі банківського регулювання і банківського нагляду присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних та іноземних учених, таких як: О. Барановського, О. Вовчак, Р. Гриценка, О. Дзюблюка, І. Д'яконової, Л. Кльоби, В. Коваленко, О. Любуна, І. Лютого, І. Михасюка, В. Міщенко, А. Мороза, С. Мочерного, О. Орлюка, В. Пасічника, Т. Смовженко, М. Суржинського, О. Щуревича, А. Яценюка та інших. Однак, наявність багатьох наукових публікацій не свідчить про достатню вивченість питань банківського регулювання і банківського нагляду. Особливо в період економічної та політичної нестабільності, переходу вітчизняного банківського законодавства на європейські стандарти виникає необхідність постійного вдосконалення банківського регулювання і банківського нагляду.

Метою статті є розглянути особливості банківського регулювання та нагляду в Україні на сучасному етапі, виявити існуючі проблеми та запропонувати шляхи подальшого вдосконалення, у т.ч. у контексті світового досвіду.

Вклад основних результатів дослідження. У теоретичному аспекті поняття «банківське регулювання» і «банківський нагляд», більшість вітчизняних учених вважають їх двома самостійними, водночас взаємопов'язаними науковими поняттями, хоча насправді вони належать до характеристик різних процесів.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» банківське регулювання є однією із функцій НБУ, яка полягає в створенні системи норм, що регулюють діяльність банків та визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду і відповідальність за порушення банківського законодавства.

Під банківським наглядом розуміється система контролю та активних вправдованих дій Національного

банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

Державне регулювання банківської діяльності включає такі основні складові, як банківське регулювання, що передбачає розроблення та ухвалення законів, положень, інструкцій, правил та інших нормативно-правових актів, що визначають межі банківської діяльності та передбачають використання конкретних інструментів і методів для належного захисту інтересів кредиторів та вкладників банків, так і банківський нагляд, який полягає в постійному моніторингу за процесами в банківській сфері і конкретних банках на всіх етапах їхнього життєвого циклу, щоб здійснювати контроль за дотриманням банківського законодавства, своєчасно виявляти недоліки і порушення в діяльності банків, вимагати їх усунення, надавати рекомендації для усунення недоліків чи вживати адекватних заходів реагування або впливу за вчинені порушення [1, с. 25].

При цьому слід зазначити, що вітчизняна нормативно-правова база у сфері банківської діяльності постійно модернізується відповідно до міжнародних стандартів. Так, у нормативно-правових документах активно впроваджуються стандарти Базеля III щодо встановлення вимог до капіталу, ліквідності та управління ризиками.

В практиці банківського регулювання та нагляду в Україні є ряд негативних тенденцій і проблем, які в майбутньому можуть негативно вплинути на стійкість банківського сектора.

Одним із основних рушійних сил консолідації в українському банківському секторі стали зусилля Національного банку України з очищення банківської системи та зменшення кількості непрацюючих кредитів, що призвело до закриття деяких менших, слабших банків, які не змогли відповідати новим нормативним вимогам. Під впливом яскраво вираженої економічної та політичної нестабільності в державі, число діючих банків щорічно зменшується. Так, з початку 2015 року кількість функціонуючих банківських установ скоротилася на 100 одиниць (рис. 1). При цьому кількість банків з іноземним капіталом скоротилась за даний період майже вдвічі, і становила 26 установ на кінець 01.06.2024 року, з них 19 установ – це банки зі 100 % іноземним капіталом.

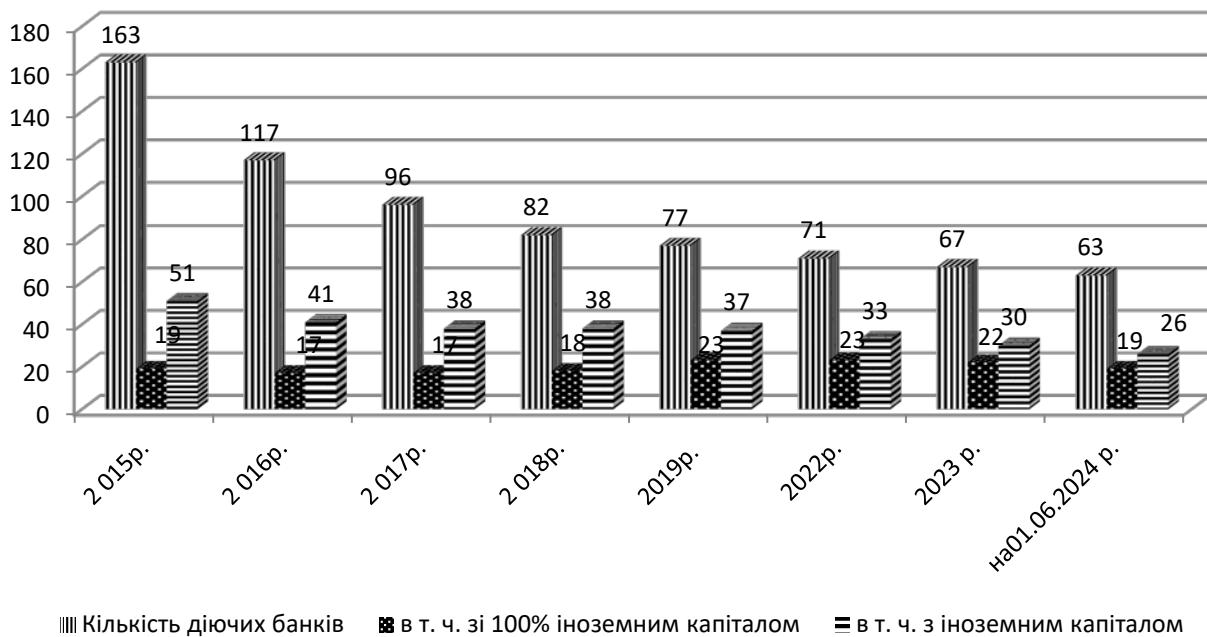

Рис. 1. Кількість діючих банків в Україні, станом на 01.01

Джерело: побудовано авторами за [2]

Проте, на даний момент, ця ситуація не знаходиться в полі зору регулятора та не позначається як проблема і в подальшому можливе продовження тенденції щодо скорочення кількості банків з іноземним капіталом внаслідок виходу банківських установ з російським капіталом з українського ринку. Також причиною скорочення банків з іноземним капіталом можна назвати пандемію COVID-19 та запровадження військового стану в країні.

Досліджуючи статистичну інформацію варто зазначити, що банки, в яких присутня державна участь,

мають домінуючу позицію у банківському секторі, друге місце займають банки з участю іноземного капіталу Вони контролюють найбільший обсяг активів та капіталу та відповідають за понад половину прибутку всього банківського сектору (табл. 1).

В цьому контексті важливо відзначити роль АТ КБ «Приватбанк», який володіє часткою у 34 % від загального капіталу банківської системи країни., що в свою чергу впливає на стабільність банківської системи України.

Таблиця 1

Основні показники банківської системи України станом на 01.04.2024 р. у розрізі груп банків

Група банків	Чисті активи		Власний капітал		Чистий прибуток	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Державні банки	928	31,1	41,0	13,9	10,4	25,7
Приватбанк	673	22,5	100,5	34,0	13,9	34,3
Іноземні банки	793	26,5	89,9	30,4	10,2	25,2
Приватні банки	593	19,9	64,5	21,7	6,0	14,8
Всього	2987	100	295,9	100	40,5	100

Джерело: складено авторами на основі джерела [2]

Якщо ж аналізувати динаміку чистих активів банківського сектору впродовж 2020-2024 років, то можна зазначити, що з аналізу даних за 2024 рік випливає, що у порівнянні з 2020 роком обсяг чистих активів

державних банків зріс на 103,2 %, Приватбанку на – 121,7 %, іноземних банків – на 63,6 %, а приватних банків аж на – 164 % (рис. 2).

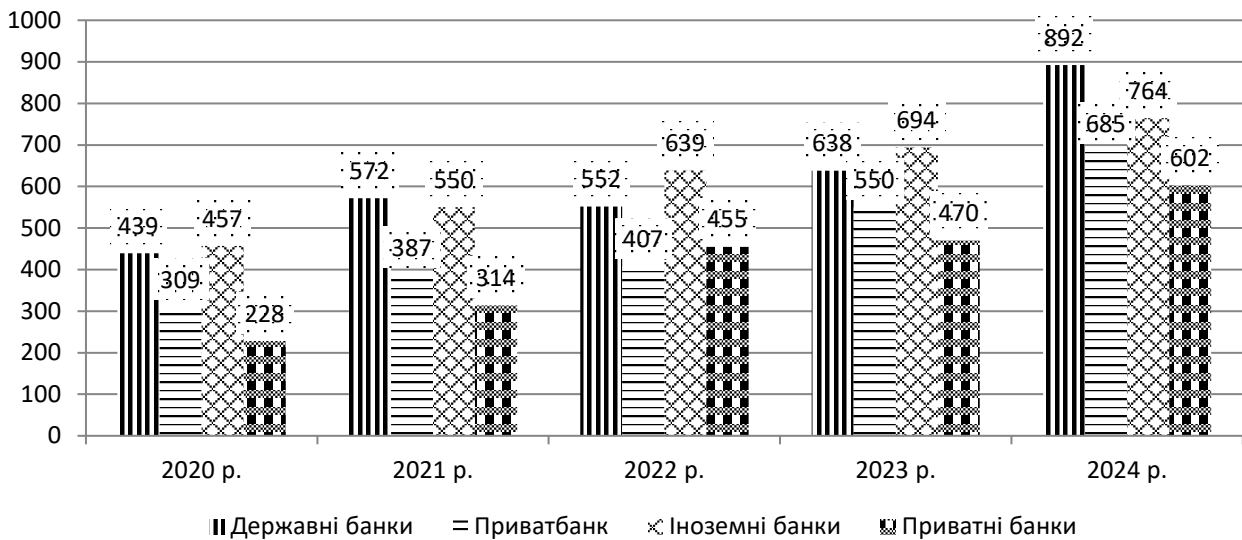

Рис. 2. Динаміка чистих активів банків у розрізі груп за 2020-2024 роки, станом на 01.01, млрд грн
Джерело: побудовано авторами за [2]

Таким чином, з проведеного аналізу, можна зробити висновок, що зростання загального обсягу активів супроводжується значним скороченням кількості банків, які кредитують та зростанням частки найбільших гравців. Як відомо, низький рівень конкуренції та монополізація галузі зрештою негативно позначається на кінцевому споживачі послуг.

За даними офіційної статистики, наданої НБУ за перший квартал 2024 року українські банки отримали 40,5 млрд грн прибутку. Десятка українських банків заробила 34,22 млрд грн за перший квартал, що

становить 84 % від сукупного прибутку. Приватбанк став лідером топу, заробивши 13,86 млрд грн за 1 квартал 2024 року. Це третина від прибутку всіх банків. Загалом на 6 державних банків припадає 60 % від сукупного прибутку усіх установ – 24,28 млрд грн. Наразі лише Перший інвестиційний банк, який нещодавно перейшов під контроль держави, отримав за 1 квартал збитки у розмірі 7,6 млн грн [3].

Структуру чистого прибутку державних і іноземних банків за перший квартал 2024 року відображено на рис. 3 та 4.

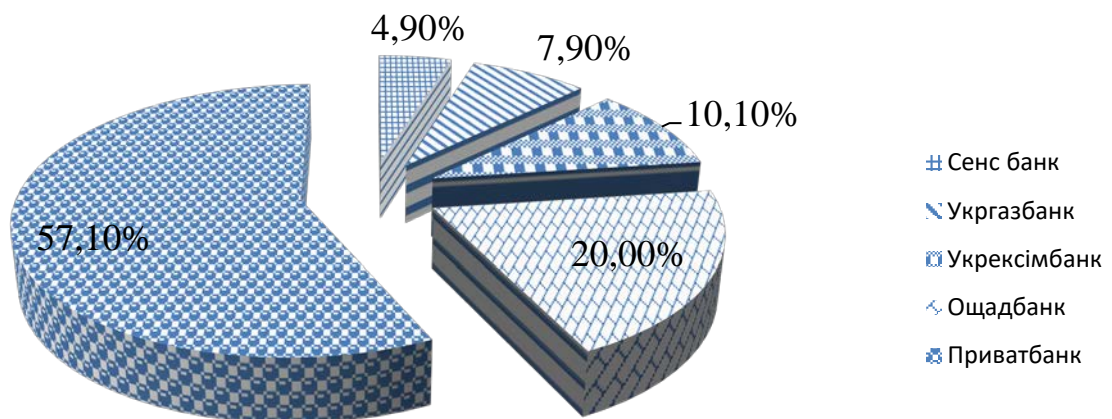

Рис. 3. Структура державних банків за прибутком за I квартал 2024 р.
Джерело: побудовано авторами за [3]

Лідером серед банків з іноземним капіталом залишається Райффайзен банк, який в першому кварталі 2024 року заробив 2,53 млрд грн, що на 23 % більше, ніж за аналогічний період 2023 року (рис. 4).

Головним чинником прибутковості банківського сектора залишається зростання процентних доходів,

передусім від високоліквідних активів [4].

Однак, необхідно відмітити, що кризові явища на грошово-кредитному ринку та в банківській системі продовжують бути достатньо гострими, хоча й спостерігається певна стабілізація.

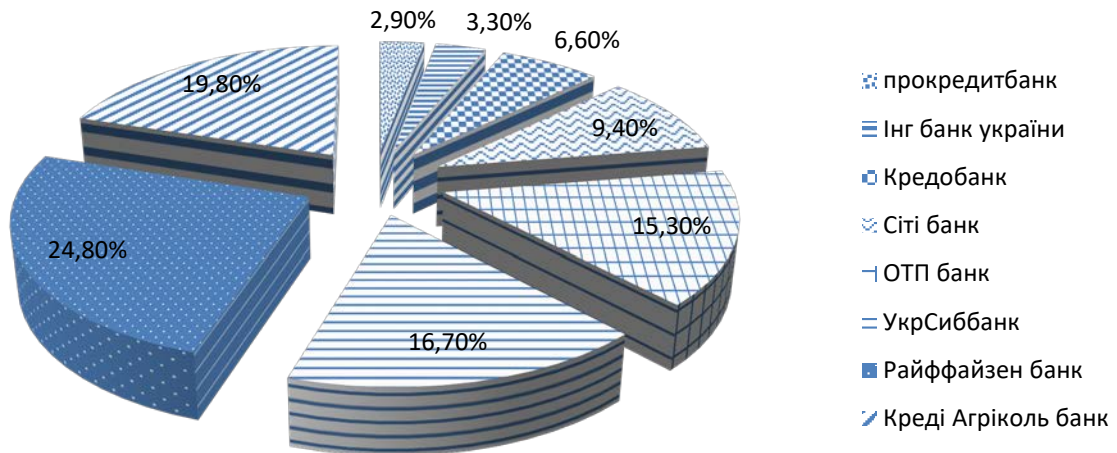

Рис. 4. Структура банків з іноземним капіталом за прибутком за I квартал 2024 р.

Джерело: побудовано авторами за [3]

Ситуація для малих та середніх банків продовжує погіршуватися, їм все складніше знаходити якісних позичальників, тому поступово знижується якість кредитів, що надаються. Основним сегментом кредитування для таких банків є підприємства малого та середнього підприємництва (МСП). Зважаючи на важку економічну ситуацію, спричинену пандемією коронавірусу та повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну в значній мірі вплинуло на скорочення програм кредитування.

На рисунку 5 наочно відображена динаміка обсягу наданих кредитів банківськими установами України за період із 2020 року по 2024 рік включно.

На зниження темпів росту кредитування, вплинули такі чинники, як: скорочення попиту на кредитні продукти внаслідок зростання облікової ставки; нестабільність та невизначеність перспектив розвитку ситуації внаслідок чого бізнес та фізичні особи знизили попит на кредити банків; закриття підприємств на тимчасово окупованих територіях та у прифронтових регіонах.

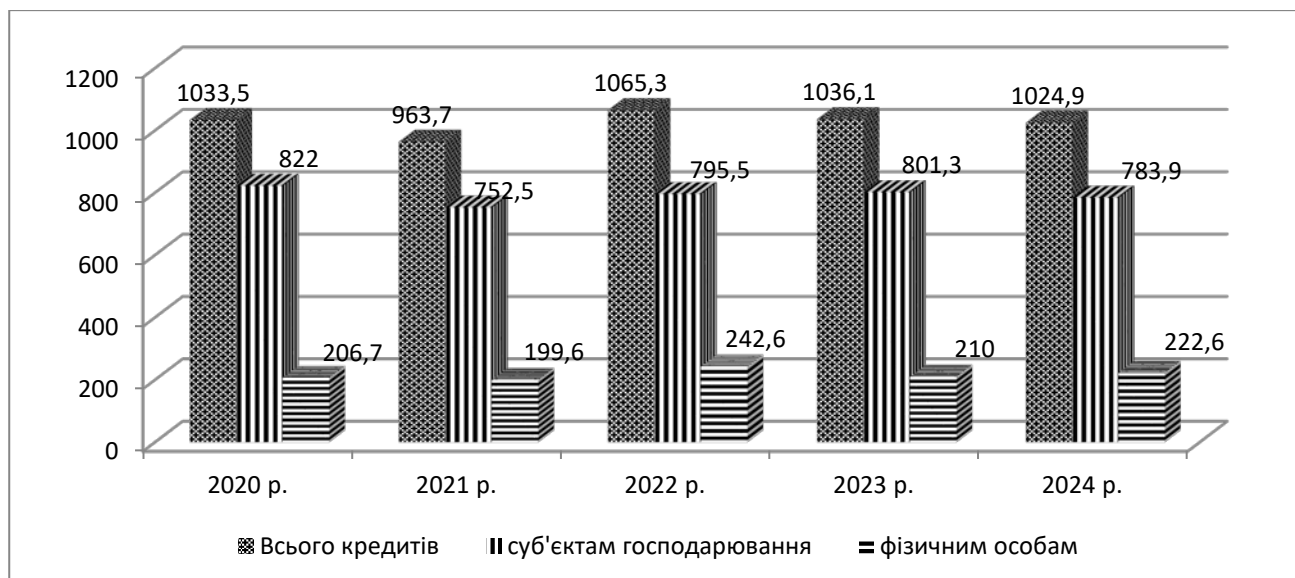

Рис. 5. Кредитний портфель банківської системи станом на 01.01., млн грн

Джерело: побудовано авторами за [2]

На нашу думку, така ситуація значно погіршила якість фінансового стану позичальників, а необхідність реструктуризації та додаткового формування резервів найсильніше позначилася саме на невеликих банках. В цьому випадку перспективним є напрям подальшого розвитку пропорційного регулювання, яке у світовій практиці спрямоване на вирішення проблеми

збереження малих та середніх банків.

Підвищене регуляторне навантаження забезпечується також великим обсягом обов'язкової звітності, складання та надання якої вимагає значних операційних витрат. Регуляторне навантаження можна знизити не лише кількісними, а й якісними методами, наприклад, за допомогою впровадження інноваційних

технологій, зокрема. у сфері надання звітності. У світовій практиці надання звітності у форматі XBRL (англ. EXtensible Business Reporting Language «розширювана мова ділової звітності»), тобто не багаточисельних форм звітності, а одноразового набору даних, дозволяє значно знизити операційні витрати та розширити аналітичні як для кредитних організацій, так наглядових органів. XBRL активно застосовується у наглядовій практиці багатьох органів – центральних банків, міністерств фінансів, комісій з цінних паперів.

В Євросоюзі існують різні підходи до організації

нагляду за фінансово-кредитним сектором. Одна з моделей передбачає концентрацію наглядових повноважень у центральному банку, інша – наявність спеціального єдиного державного наглядового органу, третя модель поєднує елементи перших двох. Жодна з цих моделей не є теоретично оптимальною. Кожна країна має обрати модель, яка відповідатиме її політичній спрямованості та фінансовій структурі, і яка буде ефективною та дієвою [5, с. 87].

Характеристики окремих моделей та можливість застосування їх в Україні систематизуємо в таблиці 2.

Таблиця 2

Основні характеристики світових моделей державного регулювання банківського сектора та можливість їх застосування в Україні

Модель	Основні характеристики	Можливість застосування в Україні
Ліберальна фінансової системи	<ul style="list-style-type: none"> Мінімальна регуляція Значний вплив ринкових сил Орієнтація на ринкові засади Базовий нагляд Стабільність фінансової системи Ліберальний підхід до інновацій 	Може бути складною у вирішенні проблем, пов'язаних зі стабільністю та ефективністю фінансової системи в умовах, коли ринкові сили недостатньо розвинені. Зокрема, враховуючи історію фінансових криз та нерівності в Україні, мінімальне державне втручання може спричинити нестабільність
Європейська	<ul style="list-style-type: none"> Активна роль держави Суворі вимоги до капіталу контроль за діяльністю банків Суворі вимоги до ліквідності Обмеження на ризиковані операції Системи гарантій та страхування депозитів Єдині стандарти та регулятори Виділення ролі центрального банку Взаємодія з міжнародними фінансовими організаціями 	З урахуванням необхідності підтримання стабільності та уникнення ризиків, європейська модель є більш відповідною для умов України. Активна роль держави у регулюванні може сприяти запобіганню фінансовим кризам та забезпеченню надійності банків
Американська	<ul style="list-style-type: none"> Гнучкість та конкуренція Система деконцентрації влади Більша свобода для банків Збереження фінансової стабільності Значення локальних та регіональних банків Прозорість та відкритість Підтримка фінансових інновацій Швидке реагування на зміни в економіці 	Може бути частково застосована в умовах України, оскільки вона поєднує регулювання та конкуренцію. Однак, важливо зберегти баланс, щоб не допустити занадто великої конкуренції, яка може створити ризики для стабільності
Змішана	<ul style="list-style-type: none"> Гібридні підходи Стандарти для стабільності та надійності Сприяння конкуренції Сегментація ринків Збереження фінансової стабільності Адаптованість до змін Комбінація централізованого та децентралізованого керівництва 	Може бути привабливою для України, оскільки вона дозволяє комбінувати елементи різних моделей. Це може допомогти створити гнучкі регуляторні рамки, що враховують унікальні аспекти української економіки та фінансової системи
Перехідна	<ul style="list-style-type: none"> Високий рівень державного втручання Стимулювання фінансового розвитку Фінансова інклюзія (включення) Мікрофінансові ініціативи Технологічні інновації Стратегії соціально-економічного розвитку модель є найбільш прийнятною	У контексті економіки, що розвивається, сильне державне втручання може бути корисним для стимулювання розвитку та фінансової включеності в Україні. В умовах воєнного стану ця модель є найбільш прийнятною

Джерело: складено авторами за [6]

На нашу думку, з урахуванням необхідності підтримання стабільності та уникнення ризиків, європейська модель є більш відповідною для умов України. Активна роль держави у регулюванні може сприяти запобіганню фінансовим кризам та забезпеченню надійності

банків.

Можливості удосконалення системи банківського регулювання та нагляду в Україні вбачаємо у :

- запровадженні постійного моніторингу діяльності вітчизняних комерційних банків, зокрема їх

фінансового стану;

- впровадженні ефективних систем звітності та відкритості даних про фінансовий стан банків для забезпечення прозорості та відповідальності;
- сприянні розвитку безготівкових платежів та цифрових фінансових послуг;
- здійсненні постійного контролю за дотриманням нормативів банківської діяльності та чинного законодавства [7];
- розвитку та регулюванні новітніх фінансових технологій (FinTech) та забезпеченні кібербезпеки в фінансовому секторі;
- застосуванні систем стрес-тестування для оцінки стійкості банківського сектору щодо економічних труднощів та криз.

Висновки. Незважаючи на безпрецедентні виклики війни, банківський сектор продовжує зберігати стійкість та життєздатність. Водночас, спостерігається

погіршення якості активів, ризику втрати ліквідності та капіталу. Довіра клієнтів залишається нестабільною через невизначену ситуацію в країні. Однак, здатність генерувати прибутки та ефективні антикризові заходи з боку регулятора стримують дестабілізацію системи на нинішньому етапі. Загалом необхідно відмітити, що активне впровадження міжнародних стандартів банківського регулювання та нагляду в національну банківську систему безсумнівно підвищить її стабільність та покращить інвестиційний клімат.

Подальші дослідження потрібно спрямувати на те, щоб обґрунтувати стратегічні засади розвитку банківського регулювання та нагляду в Україні з урахуванням вітчизняної специфіки та характерних внутрішніх проблем. Також необхідно вишукувати оптимальний рівень регуляторного навантаження, при якому буде досягнуто стійкість банківської системи, що позитивно вплине на розвиток економіки країни в цілому.

Список літературних джерел:

1. Вовчак О.Д., Бедненко В.М. (2017). Банківське регулювання і банківський нагляд як складові системи державного регулювання банківської діяльності. Вісник університету банківської справи. № 2 (29). С. 21-26.
2. Офіційний веб-сайт. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua>
3. Українські банки наростили прибутки майже на 20 %: хто заробив найбільше. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/05/17/713821>
4. НБУ. Річний звіт 2023 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2023.pdf
5. Устинова І., Полторацька Ю. (2017). Міжнародні практики організації банківської моделі для реформування банківського нагляду в Україні. Юридичний вісник. № 1 (42). С. 86-91.
6. Веретельников І. О. (2023). Світові моделі державного регулювання банківського сектора. Державне будівництво. № 1 (33). С. 148–162. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-1-13>.
7. Волкова В.В. (2018). Тенденції розвитку банківського нагляду в Україні в умовах переходу до міжнародних стандартів. European journal of economics and management. Vol. 4. Iss. 3. С. 26-35. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2018/eujem_2018_4_3/eujem_2018_4_3.pdf.

References:

1. Vovchak O., & Bednenko V. (2017). Bankivske reguluyannya i bankivskij naglyad yak skladovi sistemi derzhavnogo reguluyannya bankivskoyi diyalnosti [Banking regulation and banking supervision as components of the system of state regulation of banking activity]. Visnik universitetu bankivskoyi spravi, 2017. No. 2 (29). Pp. 21-26 [in Ukrainian].
2. Oficijnij veb-sajt. Nacionalnij bank Ukrayini [Official website. National Bank of Ukraine]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua>. [in Ukrainian].
3. Ukrayinski banki narostili pributki majzhe na 20 %: hto zarobiv najbilshe [Ukrainian banks increased profits by almost 20 %: who earned the most] Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/05/17/713821>. [in Ukrainian].
4. NBU. Annual report (2023). [NBU. Annual report 2023] Retrieved from: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2023.pdf. [in Ukrainian].
5. Ustinova I., & Poltoracka Yu. (2017). Mizhnarodni praktiki organizaciyi bankivskoyi modeli dlya reformuvannya bankivskogo naglyadu v Ukrayini. [International practices of organizing a banking model for reforming banking supervision in Ukraine]. Legal Bulletin, No. 1(42). Pp. 86-91. [in Ukrainian].
6. Veretelnikov, I.O. (2023). Global models of state regulation of the banking sector. State Formation, No. 1(33). Pp. 148–162. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-1-13>. [in Ukrainian].
7. Volkova V.V. (2018). Tendenciyi rozvitku bankivskogo naglyadu v Ukrayini v umovah perehodu do mizhnarodnih standartiv [Trends in the development of banking supervision in Ukraine in the context of the transition to international standards]. European journal of economics and management, Vol. 4. Iss. 3.. Pp. 26-35. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2018/eujem_2018_4_3/eujem_2018_4_3.pdf. [in Ukrainian].